

GENERAL BRYGADY JULIAN FILIPOWICZ ORGANIZATOR I KOMENDANT OKRĘGU KRAKOWSKIEGO SŁUŻBY ZWYCIĘSTWU POLSKI I ZWIĄZKU WALKI ZBROJNEJ

Generał brygady Julian Filipowicz, czołowa postać krakowskiego antyniemieckiego podziemia — Służby Zwycięstwu Polski i Związku Walki Zbrojnej — w latach 1939—1941 należał do tych wyższych oficerów Wojska Polskiego, którzy całe swe życie poświęcili Marsowi w służbie Ojczyzny, zyskując w niej znakomite opinie zarówno przełożonych, jak i podkomendnych, a po upływie wielu lat trwałe miejsce w historii polskich poczynaniach niepodległościowych i wyraźną (choć zapominaną) pozycję w Panteonie narodowych bohaterów.

Urodził się 13 września 1895 roku w Jarosławiu (większość życiorysów podaje błędnie miejsce urodzenia Lwów), jako syn Justyny z Derpowskich i Antoniego, nadkomisarza Straży Skarbowej, wówczas zarządcy sąsiedniego majątku. Rodzina kultywowała tradycje patriotyczne i pozytywny stosunek do pracy organicznej.

Miał trzech braci. Tadeusz Justyn (urodzony w 1887), inżynier rolnik, dyrektor Państwowego Stada Ogierów w Sądowej Wiszni, podpułkownik rezerwy artylerii, w kampanii wrześniowej 1939 oficer Dowództwa Okręgu Korpusu Nr X, występuje na liście starobielskiej, zamordowany wiosną 1940 roku w Charkowie. Jan Antoni (urodzony w 1889), magister praw, komendant Szkoły Podchorążych Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim, podpułkownik służby stałej artylerii, w kampanii wrześniowej 1939 roku był dowódcą artylerii dywizyjnej 39 Dywizji Piechoty Rezerwy; ranny pod Krasnobrodem. Paweł Piotr (urodzony w 1897) podpułkownik służby stałej artylerii, w kampanii wrześniowej 1939 roku dowódca I dywizjonu 29 Pułku Artylerii Lekkiej, więzień Starobielska, został rozstrzelany wiosną 1940 roku w Charkowie.

Julian Filipowicz uzyskał maturę w 1913 roku (II Szkoła Realna we Lwowie) i od razu rozpoczął studia w Szkole Politechnicznej (Politechnika Lwowska). Zaliczył tylko jeden rok nauki, gdyż wybuchła I wojna światowa. Jako dziewiętnastoletni student, członek Polskiej Drużyny Strzeleckiej trafił pod sztandar oddziałów strzeleckich, wyprowadzonych z Krakowa przez Józefa Piłsudskiego na wojnę z Rosją.

Od 6 do 20 sierpnia 1914 roku służył w VI batalionie strzeleckim, dowodzonym przez por. Kazimierza Florka, po czym został przeniesiony do oddziału ułanów rtm. Władysława Beliny-Prażmowskiego. Walczące dotąd w rejonie Kielc oddziały J. Piłsudskiego złożyły 5 września przysięgę przewidzianą dla austriackich formacji pospolitego ruszenia i wkrótce zostały przemianowane na 1 Pułk Piechoty Legionów Polskich.

Szwadron ułanów, wchodzący w skład zgrupowania dowodzonego przez J. Piłsudskiego, po licznych wypadach z Kielc, walkach w rejonie Wiślicy, Grotnik, Czarkowów i marszu przez Łódź na Łowicz, powrócił przez Częstochowę pod Miechów, w rejon postoju części zgrupowania i wspólnie z nim doszedł przez Ulinę Małą do Krakowa. 12 listopada szwadron przeorganizował się w Dywizjon Jazdy LP. Julian Filipowicz otrzymał przydział do 2 szwadronu. Trzy dni później jednostka kawalerii dotarła w Gorce i wzięła udział w walkach zimowych pod Dobrą, Limanową i Jurkowem. W samo Boże Narodzenie 1914 roku nasz bohater wziął udział w krwawej i morderczej bitwie pod Łowczówkiem.

Pod koniec stycznia 1915 roku Dywizjon odszedł na wypoczynek pod Kęty, gdzie przybrał nazwę 1 Pułku Ułanów LP. W pierwszych dniach marca 1 Pułk z całą I Brygadą zajął odcinek frontu nad Nidą na wprost Pińczowa, gdzie z wielkim oddaniem pełnił swą służbę na patrolach i podjazdach, nade wszystko jednak w okopach. Wtedy to ułan Julian Filipowicz awansował na kaprała (18 marca).

11 maja I Brygada ruszyła naprzód, za rozgromionymi pod Gorlicami wojskami rosyjskimi. W pościgu i codziennych bez mała walkach 1 Pułk przeszedł przez ziemię sandomierską, przeprawił się przez Wisłę, pomaszerował na Lublin, który zajął. Kapral Julian Filipowicz wziął udział w walce pod Urzędowem, a następnie w szarży na Wysokie Litewskie.

Po przejściu Bugu 1 Pułk skręcił na południe i przez Brześć Litewski i Włodawę podszedł pod Kowel, gdzie stoczył szereg walk i potyczek z kawalerią rosyjską. Od jesieni 1915 roku w bagnistym terenie północnego Wołynia i Polesia, nad Styrem i Stochodem, połączone formacje legionowe rozpoczęły swą słynną epopeję wołyńską, która trwała do sierpnia 1916 roku. 1 Pułk bierze udział w tej kampanii bądź w okopach — pieszo, bądź w walce ruchomej — konno.

22 listopada 1915 roku kapral Julian Filipowicz został plutonowym. 1 marca 1916, w rejonie Fröhlichsdorfu nad Wiesiołuchą odznaczył się jako dowódca szpicy rozpoznawczej tak wybitnie, iż jego mądre i dzielne zachowanie podczas akcji zostało zakwalifikowane (14 marca 1922 roku przez Komisję Weryfikacyjną 1 Pułku) do odznaczenia Orderem Wojennym Krzyża Virtuti Militari 5 klasy (nr 5418). 2 października plutonowy Julian Filipowicz awansował do stopnia wachmistrza.

W związku z zaistniałymi zmianami politycznymi i reorientacją w polskim obozie niepodległościowym Austriacy oddali

957/1001

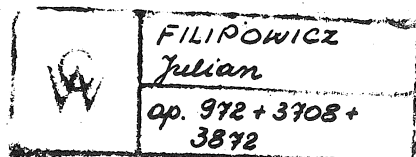
GŁÓWNA KARTA EWIDENCYJNA.

145
Z.

I.					
1	Oddział macierzysty:		14 pułk ułanów.		
2	Nazwisko i imię, Stopień:		Filipowicz Julian major.		
3	Dzień, miesiąc i rok urodzenia: (według nowego stylu)		13.IX.1896r.		
4	Miejsce	Urodzenia:	Miejsce	Przynależności:	Lwów.
	Powiat	Jarosław.	Powiat		Lwów.
	Kraj		Woje- wództwo		
5	Wyznanie:		Rzym.kat.	Narodowość:	Polak.
6	Imiona rodziców panieńskie nazwisko matki:		Antoni i Justyna Derpowska		
7	Stan: (Kawaler, żonaty, wdowiec)		kawaler.		
8	Panińskie nazwisko żony:				
9	Imiona dzieci i daty ich urodzin:				
10	Wykształ- cenie:	Srednie (Ilość klas, egz. dojrzałości)	matura szkoły realnej. 1913 Lwów		
		Wyższe (Egzamina)	3 półrocza politechniki / inżynierja /		
11	Zawód cywilny:				
12	Rok wstąpienia z pobo- ru (ochotniczo) do W. P.		1.XI.1918r.		
13	Wcielony z poboru (ochot.) do oddz. lub formacji:				
14	Data wstąpienia do	armji obcej:			
		Armji Polskiej:	6.VIII.1914r. Leg. Pol.		
15	Dekret, data dekretu i numer Dz. Pers. przyjęcia do W. P.		Dz.R.W.36/19.p.1148.		
16	Dekret, data dekretu i numer Dz. Pers. weryfikacji:		1.IV.20.Dok.227.z.dn.27.VIII.20.Dz.Pers.33/11.20.		
17	Wykształcenie wojsk. (Szkoly i kursa)		Oficerska Szkoła Kaw.1.p.ułanów Ostrołęka. Szkoła Oficerska Rezerwowych w Hermanstads. arm.aust. Oficerska Szkoła Jazdy w Starej Wsi		
18	Znajomość języków	w mowie:	polski, niemiecki, ukraiński.		
		w piśmie:	polski, niemiecki, ukraiński		
19	Znajomość krajów:		Ukraina, Węgry, / Siedmigród /		
20	Rany i kontuzje:				
21	Pobyt w niewoli:				
22	Odznaczenia i pochwały:		Krzyż Walecznych Virtuti Militari V.kl.Lok.5418. Krzyż Of.Korony Rumuńskiej.Dz.Pers.77/23.		

Zaliczony czas służby wojskowej przed 1.XI.1918 r.

.....Lat.....miesięcy.....dni.

...z dnia 14.11.19. Dz. Pers. 13/22.

II.

23. PRZEBIEG SŁUŻBY WOJSKOWEJ PRZED I.XI.1918 r.

Od	Do	Oddział:	Funkcja:	Od	Do	Oddział:	Funkcja:
6.VIII. 1914r. do	21.XI. 1917r. od	1 p.uł.Leg. Polskich.	szeręgowiec	18.III. 1915r.	1 p.uł.Leg.P.		mianowany kapralem
21.XI. 1917r. od	21.XI. 1917r. do	8.p.uł. arm.austr.	szeręgowiec.	2.X. 1916r.	" "	"	plutenowym
20.IV. 1918r. od	20.IV. 1918r. do	internowany przez austr		1.I. 1917r. do	" "	"	wachmistrzem
20.V. 1918r. od	20.V. 1918r. do	uciekł z armji austriyac- kiej i ukrywał się w Kon- gresówce.Przez ten czas należał do P.O.W.w Zamojs- kim.		31.III. 1917r.	" "	"	Szkoła Oficer- ska 1.p.uł. Leg.Pol. Ostrejka.
20.V. 1918r. do	1.XI. 1918r.			10.VII. 1917r.	" "	"	wachm.sztab.

24. DATY MIANOWAŃ OFICERSKICH PRZED I.XI.1918 r.

III.

25. ZMIANY EWIDENCYJNE PO I.XI.1918 r.

W jakiej służbie?	Kiedy?			Krótkie okre- ślenie zmiany:	Szczegółowy opis zmiany i zasada:
	Dzień	Miesiąc	Rok		
wachm.szt.	1.	XI.	18.	Baon Obro- ny Lwowa.	Obrona Lwowa.
podper.	1.	XII.	18.	Przenie- siony.	1 Bat.4 p.art.p.przy obrenie Lwowa.
"	1.	VI.	19.	"	11 pułk ułanów Dz.R.114 p.17.z dn. 17.V.19r.
"	1.	VII	19.	Szkoła podofic.	Komend.Szk.Podof.Szw.Zap.11p.uł.
"	1.	X.	19.	Oficerend- rewany	Oficerska Szkoła Jazdy Stara-Wieś
"	1.	V.	20.	"	6.Dyw.arm.ukraińskiej instruktor.
rotmistrz	22.	VII.	20.	"	11 pułk ułanów D-ca Szwadronu.
"	11	II	21.	Szkoła	Komendant Szk.Podof.pułku.
"	1.	I.	22.	Zastępca Dcy pułku.	11 pułk ułanów.
"	23.	IV.	22.	Przewodził	" " "
"	21.	V.	22.	pułk.	" " "
"	1.	VI.	19.	Weryfik.	Dz.Pers.13/22.Lok.88.

X 15/17 2tr

data 2.10.1918 r.

W jakiej szarży?	Kiedy?			Krótkie określenie zmiany:	Szczegółowy opis zmiany i zasada:
	Dzień	Miesiąc	Rok		
rotmistrz.	9.	XII.	22.	Urlop.	Urlop turew.
"	6.	I.	23.		
"	1.	II.	23.	Objęcie funkcji.	Objął Szkołę Podoficerską, zastępującym pełniąc funkcji D-cy pułku i ref. wyłk. 7-cy
"	12.	II.	24.	Objęcie funkcji.	Kmdt. Szkoły Podoficerskiej, zastępującym pełniąc 7-cy D-cy pułku. ref. wyłk.
"	14.	VIII.	24.		
"	27.	IX.	24.	Urlop.	Rezk. D-cy 13. Bryg. Kaw. Nr. 5/24. p. 5. Rezk. p. Nr. 185/24.
"	24.	X.	24.	Pochwała.	Pochwała udzielona przez D-cę pułku ppłk. S.G. Skrzyńskiego z powodu zdania pułku Rezk. dz. p. Nr. 240/24.
"	18.	XII.	24.	Awans.	Awansowany na majora Dz. Pers. 131/24. Lek. 21 ze starszeństwem z dn. 1. VIII. 24.
major.	3.	V.	25.	Odkomenderowany.	Odkomenderowany na Komisję Przegł. do P.K.U. Ciechanów. Rezk. p. Nr. 103/25.
"	20.	V.	25.	Powrót.	Powrócił z odkomenderowania Rezk. dz. p. Nr. 117/25.
"	18.	XII.	25.	Podziękowanie.	Z powodu sprężystości ułanów /pułku/ przy przysiędze - otrzymał Rezk. dz. p. Nr. 275/25. pochwałę.
"	19.	XII.	25.	Urlop.	Rezk. dz. p. Nr. 277/25. p. 2. otrzymał urlop wypoczynkowy
"	21.	XI.	25.	Pochwała	Z powodu zdania pułku przez płk. S.G. Zahorskiego otrzymał Rezk. dz. p. Nr. 253/25. jako referent wyszkolenia pułku i zastępcę pochwałę.
"	10.	IV.	26.	Urlop.	Otrzymał urlop ekolicznościowy do dnia 15. IV. b. r. Rezk. dz. p. Nr. 83/26. p. 2.
"	10.	VII.	26.	Zastępstwo D-cy pułku.	W czasie urlopu D-cy pułku i w czasie konkursów M.S. Wojsk w Warszawie zastępcy D-cy pułku - objął D-two pułku i K-de Garniz. Rezk. dz. p. Nr. 155/26. p. 13. / do dn. 22. VII. 26r.
"	11.	X.	26.	D-ca Szw. Zapas.	Organizowanie i objęcie D-twa S/2.11 p. uł. Rezk. dz. p. Nr. 212/26. p. 12.
"	7.	XII.	26.	Urlop.	Otrzymał urlop wypoczynkowy od 7. XII. 26. do 2. I. 27. R. dz. p. Nr. 262/26.
"	29.	XII.	26.	Przedłużenie urlopu.	Urlop przedłużono do dnia 10. I. 27. Rezk. dz. p. Nr. 279/26.

1 Brygadę w ręce niemieckie, a wraz z nią 1 Pułk. Niemcy wywieźli 1 Pułk na stanowiska pozafrontowe pod Baranowicze (wieś Iwankowicze), gdzie legionści doczekali się „aktu 5 listopada”. Komisja upewnomocniona przez oficerów i żołnierzy w listopadzie przyznała wachmistrzowi Julianowi Filipowiczowi Oznakę Polową 1 Pułku Ułanów LP „na pamiątkę wspólnej pracy w polu”. Od 1 grudnia 1 Pułk otrzymał lokalizację garnizonową w Ostrołęce. Tutaj, w okresie od 1 stycznia do 31 marca 1917 roku wachmistrz Julian Filipowicz przebywał w Oficerskiej Szkole Kawalerii. Ukończył ją z bardzo dobrymi wynikami. Niebawem, 10 lipca, otrzymał awans na stopień wachmistrza sztabowego.

Kryzys przysięgowy (9—13 lipca) zastał go na stanowisku wachmistrza szefa 2 szwadronu 1 Pułku. Legionistów, którzy nie mieli obywatelstwa Austro-Węgier internowano w Beniaminowie (oficerów) i Szczypiornie (żołnierzy), natomiast poddanych austriackich (w tym wachmistrza sztabowego Juliana Filipowicza) przewieziono do Przemyśla i pobliskich Siedlisz. Po włączeniu 1 Pułku do Polskiego Korpusu Posiłkowego wielu legionistów, poddanych austriackich, poczęło wyraźnie solidaryzować się z orientacją ideową I Brygady.

Wachmistrz sztabowy Julian Filipowicz został wówczas, pod zarzutem agitacji i należenia do rady żołnierskiej, aresztowany przez Austriaków i osadzony w więzieniu w Przemyślu. Wraz z 90 żołnierzami siedział w nim, w warunkach niezwykle ciężkich, od 21 września do 20 listopada.

Rozprawa przed sądem austriackim (15 listopada) zakończyła się uwolnieniem więźniów od winy i kary. Jednak nasz bohater, jako poddany austriacki, został wcielony do 8 Pułku Ułanów (austriackich) w Siedmiogrodzie. Służył w nim od 21 listopada 1917 do 20 kwietnia 1918 roku, przy czym od 2 stycznia do 16 lutego wachmistrz sztabowy Julian Filipowicz kształcił się w Szkole Oficerów Rezerwy w Hermanstadzie. Od 20 kwietnia do 20 maja był internowany za polityczną nieprawomyślność, po czym został przeniesiony do 45 Pułku Piechoty (węgierskiej). Do jednostki tej jednakże nie zgłosił się, gdyż zdezerterował z armii austro-węgierskiej.

W okresie maj—październik 1918 roku ukrywał się w Zamojskiem i działał w Polskiej Organizacji Wojskowej. Przybrał wtedy pseudonim „Płaszynski”. 1 listopada przebywał na urlopie we Lwowie, gdzie spotkał się z braćmi — porucznikami artylerii z wojska cesarsko-królewskiego Tadeuszem Justynem i Janem Antonim oraz podporucznikiem LP Pawłem Piotrem. Z chwilą wybuchu walk polsko-ukraińskich wstąpił ochotniczo do szeregów obrońców miasta. Od 1 do 23 listopada był dowódcą plutonu na odcinku kapitana Mieczysława Boruty-Spiechowicza w rejonie Szkoły Henryka Sienkiewicza, początkowo w piechocie, a później (od 7 listopada) przy formowaniu II baterii dział, dowodzonej przez najstarszego brata. W baterii tej I oficerem był Jan Antoni, natomiast on sam i najmłodszy brat Paweł Piotr byli oficerami zwiadu. 20 listopada Dowództwo Wojska Polskiego na Galicję Wschodnią mianowało Juliana Filipowicza podporucznikiem.

Miedzy 1 grudnia 1918 a 31 maja 1919 roku widzimy podporucznika Juliana Filipowicza na funkcjach: początkowo oficera zwiadu, następnie oficera przegowego w I batalionie „Krakus”, a pod koniec tego okresu przy organizacji II batalionu. Za udział w walkach i organizacji artylerii lwowskiej otrzymał Krzyż Obrony Lwowa i został nagrodzony Oznaką Honorową „Orleń”.

28 maja 1919 roku otrzymał przeniesienie do 11 Pułku Ułanów w Mińsku Mazowieckim, gdzie od 1 czerwca do 15 września pełnił funkcję dowódcy szwadronu (oddziału rekruckiego) i dowódcy (komendanta) Szkoły Podoficerskiej 11 Pułku. Doceniony przez przełożonych, został skierowany do Oficerskiej Szkoły Jazdy

w Starej Wsi pod Warszawą, gdzie od 25 sierpnia 1919 do 25 kwietnia 1920 roku podnosił swą wiedzę wojskową. Ze Starej Wsi odjechał wprost na front wojny polsko-bolszewickiej.

28 kwietnia przybył w charakterze instruktora do ukraińskiej 6 Dywizji płk. (niebawem gen. chor.) Marko Bezruczki w rejonie Brześcia nad Bugiem. 6 Dywizja należała do składu 3 Armii gen. dyw. Edwarda Śmigłego-Rydza. Od 15 maja do 22 lipca podporucznik Julian Filipowicz był oficerem łącznikowym przy ukraińskiej 2 Brygadzie Jazdy płk. Mykoły Wołodczenki. Razem z 2 Brygadą szedł na Kijów, towarzyszył jej w walkach odwrotowych i w ofensywie sierpniowej.

Do 11 Pułku Ułanów powrócił pod koniec lipca 1920 roku, dowodząc szwadronem zapasowym (dowódca „marszówki”) na froncie południowym (aż do 20 października). 11 września otrzymał awans na rotmistrza. Jego dowódcami wojennymi byli: mjr Mariusz Zaruski (późniejszy gen. dyw., taternik, żeglarz), mjr Antoni Jabłoński i mjr Edward Kleszczyński (Beliniak, senator, w okresie 1944—1945 dowódca Krakowskiej Brygady Kawalerii Zmot. „Bank” Armii Krajowej).

Po wojnie nadal służył w 11 Pułku, stacjonującym w Ciechanowie, początkowo jako dowódca (komendant) Szkoły Podoficerskiej, a potem dowódca 2 szwadronu, wreszcie od 1 stycznia 1922 roku na stanowisku zastępcy dowódcy całej jednostki. 18 grudnia 1924 roku awansował na majora, ze starszeństwem od 15 sierpnia.

W tym czasie rozpoczęła się weryfikacja odznaczeń za udział w I wojnie światowej i wojnie polsko-bolszewickiej. Trwała przez okres kilku lat. Do posiadanych (wspomnianych powyżej) odznaczeń doszły: Krzyż Walecznych (dwukrotnie), Krzyż Niepodległości, Krzyż Zasługi złoty, Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918—1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Odnaka Pamiątkowa Beliniaków, Krzyż Oficerski Korony Rumuńskiej i inne.

W okresie od 24 kwietnia do 28 lipca 1927 roku przebywał na kursie dla oficerów sztabowych w Obozie Szkoleniowym Kawalerii (późniejsze Centrum Wyszczolenia Kawalerii) w Grudziądzu. Od 1 listopada 1928 do 27 października 1930 roku był słuchaczem Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie, gdzie znalazł się na tak zwanym kursie bohaterów (IX promocja), jak ówczesny komendant Szkoły, gen. bryg. Tadeusz Kutrzeba nazywał jego uczestników, ponieważ w 90% posiadali oni Order Wojenny Krzyża Virtuti Militari. W Szkole tej 1 stycznia 1930 roku otrzymał awans na podpułkownika; ukończył ją z trzecią lokatą.

W opiniach absolwentów Wyższej Szkoły Wojennej znajdują się następujące charakterystyki tego oficera:

„I. Nadaje się głównie na dowódcę jednostki kaw. Umysłowość przeciętna, inteligencja średnia z dużym zmysłem praktycznym wysoko rozwiniętym. Człowiek silnej ręki, decyzji i charakteru. Decyzja jednak raczej odruchowa, skutkiem czego czasem nie przemysłana. W decyzję swą wierzy i umie ją z charakterem przeprowadzić. Wywiera bardzo silny wpływ na otoczenie. Człowiek twardej ręki. Pierwszorzędny dowódca kaw. Lojalny, b. koleżeński, opanowany.

II. Wybitny [...] energiczny z inicjatywą o szybkiej decyzji [...]. Umysł bystry. Czasem uparty swoim rozumowaniem. Pod względem wychowawczym raczej lubi łamać niż napinać. Świetny żołnierz i zamilowany kawalerzysta. Pracy sztabowej nie lubi”.

W opinii wydanej przez podwładnego przedstawiał się jako oficer: inteligentny, odważny, wymagający, stanowczy, zrównoważony, sprawiedliwy, lubiany, towarzyski, skromny w obyczajach i o poglądach demokratycznych.

Jako podpułkownik dyplomowany objął 1 listopada 1930 roku dowództwo 7 Pułku Ułanów Lubelskich im. Generała Kazimierza Sosnkowskiego w Mińsku Mazowieckim. 6 października 1933 roku z okazji 150 rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej wziął udział, na czele 7 Pułku w głośnej Rewii Kawalerii na Błoniach

Krakowskich przed marszałkiem J. Piłsudskim. Uwieczniony został na obrazie Wojciecha Kossaka ilustrującym to wydarzenie, namalowanym w 1934 roku. W 7 Pułku dosłużył się stopnia pułkownika (1 stycznia 1933 roku) i przyczynił do utworzenia głośnego wśród kawalerzystów muzeum tej jednostki.

Następnie, 27 czerwca 1935 roku, został przeniesiony do 3 Pułku Strzelców Konnych im. Hetmana Polnego Koronnego Stefana Czarnieckiego w Wołkowysku. W okresie jego dowodzenia tą jednostką wzrosła w niej w sposób znaczący dyscyplina i wyszkolenie, które ujawniły się podczas kampanii wrześniowej 1939 w skutecznych działaniach bojowych na Podlasiu oraz 5 października 1939 roku w bitwie pod Kockiem.

Wśród przedwojennych opinii przełożonych na szczególną uwagę zasługują;

- gen. bryg. Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego:
„Świetny oficer o wybitnych zaletach dowódczych. Praca w sztabach nie leży w jego charakterze”.
- gen. bryg. Stanisława Grzmota-Skotnickiego:
„Wypróbowany żołnierz czasów wojny i pokoju. Wieloletni dowódca pułku (7 p. ułanów i 3 p.s.k.). Osiągnął wybitne rezultaty w wyszkoleniu. Ideowy kierownik korpusu oficerskiego i podoficerskiego. Twardy i wymagający dla siebie i podkomendnych. Stwarza w podwładnych mu oddziałach piękną szkołę żołnierskiego i obywatelskiego obowiązku”.
- gen. bryg. Władysława Andersa:
„Plk Filipowicz jest żołnierzem z krwi i kości. Czasem może nieco szorstki i w życiu małego garnizonu despotyczny. Posiada jednak wszelkie cechy prawdziwego dcy, jak w czasie pokoju, tak i wojny. Wybitnie orientujący się w terenie, pełen zapału i niespożytej energii. Lojalny oficer, który umie tak samo dobrze słuchać, jak i nakazywać. Wyróżniający się dca pułku. Pod każdym względem już dziś przygotowany do dowodzenia brygadą kawalerii”.

4. Pplk dypl. Julian Filipowicz w okresie dowodzenia 3 Pułkiem Strzelców Konnych im. Hetmana Polnego Koronnego Stefana Czarnieckiego. Fot. ze zb. wł.

Począwszy od 1928 do 1938 roku Julian Filipowicz brał udział w ćwiczeniach:

- dywizyjnych i międzydywizyjnych piechoty,
- dywizyjnych kawalerii,
- w szkołach ognia artylerii,
- i pracach sztabowych w Głównych Inspektoracie Sił Zbrojnych.

Podjął również studia prawnicze na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, zaliczając cztery semestry oraz doskonalił swoją umiejętność języków obcych (niemiecki i ukraiński).

W czerwcu 1939 roku pułkownik dyplomowany Julian Filipowicz został mianowany dowódcą Wołyńskiej Brygady Kawalerii (miejszem postoju dowództwa było Równe). Dnia 13 sierpnia zarządzono mobilizację wojenną Brygady i skoncentrowano ją w rejonie Radomska, podporządkowując Armii „Łódź” (Grupa Operacyjna „Piotrków”). Zadaniem postawionym dowódcy Wołyńskiej BK było ubezpieczenie (na odcinku 12 kilometrów) południowego skrzydła Armii „Łódź” i utrzymanie styczności z Armią „Kraków”.

Pułkownikowi Julianowi Filipowiczowi podlegało około 6 tysięcy żołnierzy, przy czym na stanowiskach bojowych znajdowało się prawie 4 tysiące. Przeciwnik — 4 Dywizja Pancerna — liczył około 13 tysięcy ludzi, 324 czołgi, 6 baterii artyleryjskich i 3 tysiące pojazdów mechanicznych. Stosunek sił własnych do sił agresora dawał temu ostatniemu miażdżącą przewagę.

W pierwszych trzech dniach wojny na Wołyńskiej BK spoczywał główny ciężar opóźniania natarcia niemieckiej 4 DPanc. (XVI Korpusu Pancernego), maszerującej na Warszawę. Pod dobrym dowództwem ma ona do odnotowania na swej wojennej drodze wiele wspaniałych przykładów waleczności.

1 września pod Mokrą stoczyła Wołyńska BK ciężką walkę z 4 DPanc., odpierając kilkakrotnie uderzenia nieprzyjaciela, niszcząc około 50 wozów pancernych przeciwnika. Jednak

5. Plk dypl. Julian Filipowicz — zdjęcie z okresu dowodzenia Wołyńską BK. Fot. ze zb. wł.

6. Plk/gen. bryg. Tadeusz Komorowski (1895—1966), ps. „Tadeusz” — „Korczak” — „Prawdzic”, współorganizator i Dowódca Główny Organizacji Wojskowej („Kaerge”), potem Komendant Obszaru ZWZ Nr IV (8 II 1940 — VI 1941), następnie kolejno Zastępcą Komendanta Głównego ZWZ-AK, Komendant Główny AK (gen. dyw. „Bór”) i Naczelny Wódz PSZ. Fot. ze zb. wł.

7. Mjr/ppłk Jan Cichocki (1895—1942), ps. „Jaś” — „Kabat” — „Maria”, Szef Sztabu Komendy (Dowództwa) Okręgu Krakowskiego SZP (20 X 1939 — II 1940), potem Szef Sztabu Komendy Obszaru ZWZ Nr IV, aresztowany 19 IV 1941 i zamordowany w obozie koncentracyjnym Oświęcim 8 IX 1942. Fot. ze zb. Stanisława Dąbrowy-Kostki z Krakowa

wobec opanowania przez Niemców Kłobucka, pułkownik Julian Filipowicz zarządził wycofanie sił własnych na pozycję opóźniającą „Ostrowy”. Następnego dnia Wołyńska BK odparła dwa silne ataki nieprzyjaciela, któremu nie udało się opanować przewidzianej do zajęcia miejscowości, ani dotrzeć do przepraw na Warcie. Według szacunkowych danych agresora, w ciągu tych dwóch dni stracił on około 170 pojazdów mechanicznych, w tym 75 czołgów i 2 samoloty. Straty niemieckie w ludziach poważnie przewyższyły straty polskie. Nocą z 2 na 3 września Wołyńska BK dokonała wypadów na Rozprzę i Kamieńsk, zadając straży przedniej niemieckich oddziałów pancernych poważne straty. Działania z tych początkowych dni wojny, zdaniem znawców przedmiotu, były nacechowane wielkim talentem dowódczym i znakomitą postawą pułkownika Juliana Filipowicza.

4 września Wołyńska BK, już jako odwód Armii „Łódź” ześrodkowała się w rejonie lasów Graby, a następnie, wobec przerwania przez Niemców linii obronnych na Warcie i Wida-

wie, w ramach ogólnego odwrotu ku Wiśle otrzymała rozkaz przejścia w rejon Dłutów — Tyszyń z zadaniem ubezpieczania południowego skrzydła cofających się wojsk.

7 września jednostka osiągnęła lasy na zachód od Woli Cyrusowej i nazajutrz wraz z dowódcą wzięła udział w całodziennym, ciężkim, obronnym boju o tę miejscowość. Wołyńska BK powstrzymywała skutecznie natarcie nieprzyjaciela, osłaniając przegrupowanie się polskich dywizji piechoty. Po rozbiciu przez przeciwnika Armii „Prusy”, na oddziały polskie, zgrupowane nad rzeką Mrogą a osłaniane przez Wołyńską BK, ruszył atak XVI Korpusu Pancernego. Przewaga liczebna, silny ogień i ataki lotnicze przyniosły duże straty siłom własnym i w konsekwencji odwrót na wschodni brzeg Mrogi i stamtąd do rejonu Przylęku.

10 września Wołyńska BK osiągnęła Puszcę Kampinoską. W dzień później nastąpił przemarsz przez most na Wiśle w Kazuniu koło Nowego Dworu i osiągnięcie lasu Chotomów. Przebyte boje i marsze zrodziły poczucie wartości bojowej jednostki i wzmożyły jej spistość. Było to niewątpliwie wyni-

8. Mjr Władysław Galica (1900—1943), ps. „Bródka” — „Duleba” — „Kozica”, szef Wydziału Organizacyjnego Komendy (Dowództwa) Okręgu Krakowskiego SZP (XI 1939—1940), szef Sztabu Komendy Okręgu Krakowskiego ZWZ (II 1940 — VI 1941), potem Główny Inspektor SOP (pplk „Poręba”), aresztowany i zamordowany. Fot. ze zb. wł.

9. Dr Tadeusz Orzelski (1895—1953), ps. „Tadeusz”, dyrektor Wodociągów Miejskich, Komisarz Cywilny Komendy (Dowództwa) Okręgu Krakowskiego SZP, pełnił równoległe funkcję Przewodniczącego krakowskiej Okręgowej Rady Politycznej SZP, aresztowany 16 IX 1940 i zesłany do obozu koncentracyjnego Oświęcim, potem sprowadzony do Krakowa (12 V 1941) i umieszczony w szpitalu św. Łazarza, pod nadzorem Gestapo, skąd został uwolniony przez konspirację 11 VI 1941. Fot. ze zb. wł.

kiem wytworzonego zaufania do celowości wydanych dotąd rozkazów pułkownika Juliana Filipowicza. 12 września jednostka dotarła do lasów Sulejówek — Miłosna, skąd — w ramach Grupy Operacyjnej Kawalerii gen. bryg. Władysława Andersa — weszła do boju z niemieckim I Korpusem Pancernym pod Mińskiem Mazowieckim. Po początkowych sukcesach, osiągniętych przez zaskoczenie, nastąpiły niepowodzenia i Wołyńska BK poniosła duże straty. Wobec takiego rozwoju sytuacji jej dowódca otrzymał rozkaz przerwania bitwy i wycofania się na południe.

14 września Wołyńska BK, słabsza o dwa pułki, które straciły łączność ze swoim dowódcą, dołączyła w rejonie Łaskarzewa do Grupy gen. bryg. Władysława Andersa, a wraz z nią 21 września koło Komarowa weszła pod rozkazy dowódcy Frontu Północnego gen. dyw. Stefana Dęba-Biernackiego. 23 września w wielkiej bitwie pod Tomaszowem Lubelskim pułkownik dyplomowany Filipowicz stoczył swą ostatnią w tej kampanii walkę pod Jacnią. Wołyńska BK poniosła w niej duże straty i poszła w rozsypkę. Część — sztabu, oficerów, podchorążych i ułanów

— dostała się do niewoli Wehrmachtu. Niektóre grupki rozbitków, w następnych dniach przy próbie przedarcia się na południe zostały ujęte i rozbrojone przez oddziały Rabocho-Krestianskiej Krasnej Armii.

Na wolności pozostali: pułkownik Julian Filipowicz, kilku innych oficerów (przeważnie rannych) i pewna ilość ułanów. Za wyjątkowe czyny pięć jednostek Wołyńskiej BK odznaczono Orderem Wojennym Krzyża Virtuti Militari 5 klasy (na 16 odznaczeń tym krzyżem, jakie otrzymały jednostki kawaleryjskie za wrzesień 1939 roku). Order 5 klasy otrzymali wszyscy dowódcy Wołyńskiej BK. Również wielu oficerów i żołnierzy Brygady wyróżnionych zostało za waleczność. Rozkazem z 13 września dowódcy Armii „Łódź” i Armii „Warszawa” gen. dyw. Juliusza Rómmla także pułkownik dyplomowany Julian Filipowicz został odznaczony Orderem Virtuti Militari 4 klasy (00146).

W kilka dni po zakończeniu działań wojennych podjął on kontakt z Dowódcą Głównym Służby Zwycięstwu Polski, gen. bryg. Michałem Tokarzewskim-Karaszewiczem, pseudonim

„Torwid”. Około 10 października 1939 roku został przez niego wyznaczony na dowódcę tej organizacji w Krakowie. Zasięg uprawnień dowódcy SZP w Krakowie miał pokrywać się z obszarem byłego Dowództwa Okręgu Korpusu Nr V (Kraków), a ponadto obejmować tereny okupacji niemieckiej należące przed wojną do DOK Nr X (Przemyśl).

Przyszłe dowództwo SZP swoją rolą i zadaniami miało odpowiadać dawnemu DOK. Dowódca SZP miał być pełnoprawnym pod każdym względem przełożonym wszystkich jednostek, oddziałów i służb utworzonych na swoim terenie. Miał również zorganizować pełnowartościowy sztab wyższego związku taktycznego.

W tym znaczeniu posługiwano się w Krakowie, adekwatnymi wobec tak rozumianych i realizowanych zadań, nazwami: Okręg Krakowski, Dowódca Okręgu, Komisarz Cywilny Okręgu, przewodniczący Krakowskiej Okręgowej Rady Politycznej SZP, co nie w pełni zgadzało się z zapisami Statutu SZP.

Do pierwszych zadań pułkownika Juliana Filipowicza miało należeć utworzenie ośrodków dowódczych i siatki dowodzenia terytorialnego, aż do szczebla gminy włącznie, powołanie terytorialnych garnizonów SZP dla wznowienia wojskowej administracji kraju oraz inicjowanie i organizowanie walki bieżącej z okupantem. Nadto miał on rejestrować powstające lub odtwarzające swoje sieci organizacje paramilitarne jako części składowe Sił Zbrojnych w Kraju.

Julian Filipowicz przybył do Krakowa 20 października 1939 roku. Grunt dla jego pierwszych działań przygotowała tutaj wizyta Dowódcy Głównego SZP, gen. bryg. M. Tokarzewskiego-Karaszewicza, który — podczas kontaktów zorganizowanych przez swoją wysłanniczkę Annę Zielkę, pseudonim „Nina” i siostrę gen. bryg. Janusza Gąsiorowskiego Wandę Marokini, pseudonim „Jadwiga” — odbył ważne spotkania polityczne, zaprzysiął kilku członków krakowskiej Okręgowej Rady Politycznej i dokonał ustaleń odnośnie podziału organizacyjnego Okręgu.

Dowódcy Okręgu Krakowskiego SZP przydano w Warszawie na współtowarzyszy: byłego szefa wydziału Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, podczas wojny dowódcę III batalionu 29 Pułku Piechoty, mjr. Jana Cichockiego, pseudonim „Jaś” — „Kabat” — „Maria”¹ oraz oficera Wołyńskiej BK, podporucznika nieznanego nazwiska, pseudonim „Słomka”².

Pułkownik Julian Filipowicz nawiązał kontakt z dyrektorem Miejskich Wodociągów, dawnym legionistą i członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej dr. Tadeuszem Orzelskim (pseudonim „Tadeusz”)³; z przewodniczącym Zarządu Głównego Organizacji Orła Białego⁴ mjr. Kazimierzem Kierzkowskim (pseudonim „Prezes”); z kierownikiem Wydziału Wojskowego⁵ tej organizacji ppłk. dypl. Józefem Kazimierzem Plutą-Czachowskim (pseudonim „Gołdyn”)⁶. Po uchwyceniu tej łączności nowy dowódca Okręgu podjął działania na rzecz uformowania Dowództwa i utworzenia sieci organizacyjnej Okręgu Krakowskiego SZP.

Przy powoływaniu Dowództwa Okręgu i dowództw powiatowych wykorzystywano ludzi przydzielonych z komórki kierowniczej OOB, przez Organizację Wojskową PPS (tj. Gwardię Ludową)⁷ oraz spośród osób przysyłanych przez Dowództwo Główne SZP z Warszawy.

W pierwszych dniach listopada 1939 roku zostało uformowane Dowództwo Okręgu SZP. Pułkownik dyplomowany Julian Filipowicz, pseudonim „Róg” — „Pobóg” — „Kogan” obsadził wszystkie podstawowe funkcje: szefem sztabu został mjr Jan Cichocki, pseudonim „Jaś” — „Kabat”, — „Maria”, adiutantem — ppor. „Słomka”⁸, szefem wydziału organizacyjnego mjr Władysław Galica, pseudonim „Bródka” — „Duleba” — „Kozica”⁹, szefem wydziału informacyjnego — kpt. Feliks

Tadeusz Polkowski, pseudonim „Rosa”¹⁰, szefem wydziału wyszkolenia i walki — por. Ewald Miguła, pseudonim „Paweł”¹¹, szefem wydziału politycznego — kpt. Zygmunt Kłopotowski, pseudonim „Konar”¹², kwatermistrzem — NN, szefem łączności — mjr Florian Mieczysław Cerkaski, pseudonim „Florian”¹³, zastępcą szefa łączności kpt. Leopold Piątkiewicz, pseudonim „Leopold”¹⁴, komisarzem cywilnym — dr T. Orzelski, pseudonim „Tadeusz”.

Przy Dowództwie Okręgu w okresie od października do grudnia 1939 roku ukształtowała się wokół T. Orzelskiego krakowska Okręgowa Rada Polityczna, jako odpowiednik Rady Obrony przy Dowództwie Głównym SZP. Tworzyli ją: Józef Cyrankiewicz (PPS), Stanisław Mierzwa (Stronnictwo Ludowe), dr Tadeusz Surzycki (Stronnictwo Narodowe), dr Mikołaj Kwaśniewski (Stronnictwo Demokratyczne), Władysław Tempka (Stronnictwo Pracy) i mjr K. Kierzkowski (OOB).

Sprawy kancelarii, służby wewnętrznej, poczty, lokali, służby kurierskiej i łącznikowej Dowództwa Okręgu prowadziły: Helena Mayerówna (później Wawrzekiewiczowa), pseudonim „Helena”¹⁵, Wanda Grzybowska, pseudonim „Wanda”¹⁶, W. Marokini, pseudonim „Jadwiga”¹⁷, Jadwiga Żurowska, pseudonim „Jadwiga Wysocka”¹⁸ i Zofia Żurowska, pseudonim „Zofia”¹⁹. Pierwsze lokale pracy Dowództwa Okręgu mieściły się przy ulicy Krupniczej 51²⁰ i 23²¹, przy ulicy Zwierzynieckiej 7, 14²² i 19, przy ulicy Sławkowskiej 24²³ i przy ulicy Franciszkańskiej 4²⁴. W początkowych tygodniach swej pracy koncepcyjnej i organizacyjnej pierwszy zespół SZP uwzględnił uwagi i spostrzeżenia przekazane mu jeszcze 22 października przez dowódcę głównego organizacji, który po swej wyprawie na południe kraju (Tarnów, Wierchowsławice, Miechów, Kielce, Sosnowiec, Częstochowa, Katowice, Skoczów) przybył jeszcze raz do Krakowa na spotkanie z obecnym tu pułkownikiem „Rogiem”, aby przedyskutować z nim sprawę wydzielienia z Okręgu Krakowskiego SZP Podokręgu Zagłębiowskiego (jako samodzielnego) i Podokręgu Śląskiego SZP (jako podporządkowanego).

W okresie trzech miesięcy (listopad 1939 — styczeń 1940) obszar między dawną granicą państwową polsko-niemiecką a nowo utworzonym kordonem granicznym Generalnego Gubernatorstwa z III Rzeszą wypełniły własnymi strukturami Podokręg Śląski i Podokręg Zagłębiowski. Ten pierwszy obejmował początkowo teren województwa śląskiego, sięgał na tereny nadodrzańskie i na przełomie lat 1939—1940 przejął uprawnienia w pasie byłych powiatów Żywiec, Biała i Wadowice (w tym ostatnim przypadku tylko część powiatu). Na organizatora tego Podokręgu został wyznaczony por. rez. Józef Korol, pseudonim „Starosta”. Podokręg Śląski został usamodzielniony jako Okręg Śląski w lutym 1940 roku dopiero w ramach Obszaru Związku Walki Zbrojnej Nr IV. Podokręg Zagłębiowski SZP został utworzony w oparciu o byłe powiaty: Będzin, Zawiercie, Olkusz i Chrzanów (w przypadku dwóch ostatnich dotyczyło to tylko ich części). Jako pozakordonowa formacja konspiracyjna był związany współpracą zarówno z Dowództwem Okręgu Kieleckiego (z tytułu zaplecza i przynależności do województwa kieleckiego), jak i z Dowództwem Okręgu Krakowskiego (z tytułu silnych powiązań z Krakowem i zależnością operacyjnej). Jego dowódcą został ppłk Henryk Kowalówka, pseudonim „Skawa”. Podokręg Zagłębie w składzie Obszaru ZWZ Nr IV znalazł się ostatecznie w kwietniu 1940 roku. Należała do niego od tego momentu część zachodnia powiatu Częstochowa, włączona do III Rzeszy, jak i miasto, pozostawione w GG.

Do końca 1939 roku siatka organizacyjna SZP objęła teren Okręgu, zaś na przełomie lat 1939 i 1940 pułkownik dyplomowany „Róg”, kierując się względami konspiracyjno-wojskowymi podzielił organizacyjnie Okręg (z wyłączeniem Podokręgów Śląs-

10. Płk dypl. Józef Kazimierz Pluta-Czachowski (1898—1979), ps. „Goldyn” — „Paprzyca”, współorganizator i Komendant Główny OOB (20 IX 1939 — II 1940), potem Zastępca Komendanta Obszaru ZWZ Nr IV (II 1940 — VI 1941), następnie Szef Oddziału V Komendy Głównej ZWZ-AK i Zastępca Szefa Sztabu KG AK (płk „Kuczaba”). Fot. ze zb. wł.

kiego i Zagłębiowskiego) na dziesięć rejonów (późniejsze inspektoraty rejonowe) z dowódcami dyspozycyjnymi (późniejszymi inspektorami) na czele, podległymi mu bezpośrednio. W przypadku jednostek wyłączonych rejonu z dowódcami dyspozycyjnymi (podległymi dowódcy Okręgu poprzez dowódcę Podokręgu) utworzono na Śląsku, natomiast w przypadku Zagłębia funkcję dowódcy dyspozycyjnego spełniał dowódca tego Podokręgu.

W lutym 1940 roku Okręg pokryty był pełną siecią dowództw powiatowych i miał około 15 dowódców dyspozycyjnych (inspektorów). W stadium formowania znajdowały się placówki, najmniejsze ogniwa w strukturze SZP, budowane z „trójek” i „piątek”.

W październiku—listopadzie 1939 roku SZP wytyczała drogi łączności z Warszawy poprzez Południową Polskę, Słowację i Węgry do Budapesztu. Kraków stanowił zarówno wyjściowe, jak i docelowe miejsce łączności zagranicznej. Okręg, niezależnie od prac Centrali, przystąpił do samodzielnego organizowania szlaków kurierskich na Węgry. Pierwsze trasy przerzutowe budowała na terenie Okręgu SZP podporządkowana tej organizacji OOB. Nadzór nad ekipą objęli z ramienia OOB mjr Józef Kopecki, pseudonim „Gala” — „Skałka” (szef referatu organizacyjnego Komendy Głównej OOB), a ze strony Okręgu Krakowskiego SZP kpt. Józef Prus, pseudonim „Adolf”.

Tereny przygraniczne zostały podzielone na trzy odcinki przerzutowe: Nowy Targ („Turbacz”), Nowy Sącz („Lubań” i „Poprad”) i Baligród („San”). Kierownikiem krakowskiego etapu została W. Marokini, pseudonim „Jadwiga” (ul. Pomorska 1). Dowództwo Okręgu przystąpiło do zorganizowania w Krakowie licznych punktów kontaktowych dla przerzutów na Śląsk i do Zagłębia oraz do Lwowa.

W październiku i listopadzie 1939 roku na terenie Okręgu pojawiły się liczne wojskowe i cywilne, ogólnopolskie i lokalne, poważne i niepoważne, prowadzone ostrożnie i lekkomyślnie inicjatywy konspiracyjne, których dynamika, przy partyjnych rozdziewkach i odrodzeniu się dawnej opozycyjności w stosunku

do czynników rządowych, groziła rozkonspirowaniem rodzącego się podziemia. Stąd też emisariusze — organizatorzy SZP starali się podporządkować przywódców lokalnych organizacji lub kierowników terenowych oddziałów ogólnopolskich związków swojemu nadzorowi, by urealnić istniejące inicjatywy i zapobiec niepotrzebnym i zapewne dotkliwym stratom, niesionym przez niski poziom pracy podziemnej pierwszego okresu konspiracji.

Kiedy w Okręgu tworzyła się sieć organizacyjna i komórki dowodzenia SZP, w Krakowie zawiązywali własną organizację wojskową, zwaną od pierwszych liter nazwisk założycieli „Kaerge”, płk Tadeusz Komorowski, pseudonim „Korczak”. ppłk dypl. Klemens Rudnicki, pseudonim „Józef” i płk Edward Godlewski, pseudonim „Jerzy”. Twórcy tej organizacji, podobnie jak wielu wojskowych po klęsce wrześniowej 1939 roku, uważali (z uwagi na brak pełnej informacji o obliczu polityczno-wojskowym powstającego podziemia oraz o posiadanych mandatach od Naczelnego Wodza i Rządu RP), że dowódca główny SZP jest „samozwańcym uzurpatorem”. Wchodząc głębiej w teren „Kaerge” natrafiła na siatki organizacyjne i dowódcze SZP. W ten sposób pod koniec grudnia 1939 roku doszło do spotkania mjr J. Cichockiego z ppłk. dypl. K. Rudnickim. Wkrótce potem zetknęli się ze sobą Julian Filipowicz i Tadeusz Komorowski. W wyniku przeprowadzonej rozmowy ustalili oni, że do czasu uzyskania rozkazów i instrukcji dla SZP z Warszawy, a dla „Kaerge” z Paryża będą ściśle konsultować ze sobą swe poczynania.

11. Mjr/ppłk Jan Kanty Lasota (1899—1950) ps. „Jan Kanty” — „Kanty”, Szef Wywiadu Ogólnego (potem całego Oddziału II) Sztabu Komendy Okręgu Krakowskiego ZWZ (II 1940—VII 1943), pełnił równolegle (do 30 VI 1941) funkcję Szefa Wywiadu Ogólnego Sztabu Komendy Obszaru ZWZ Nr IV, następnie (od VIII 1943) mianowany Szefem Sztabu Komendy Okręgu Krakowskiego (ppłk „Przyzba”), aresztowany 17 IV 1945 przez NKWD i zamordowany koło Karagandy. Fot. ze zb. wł.

Tymczasem OOB we współpracy z SZP prowadziła już na terenie Okręgu rozległą działalność na odcinku walki wojskowej i cywilnej, tworząc szeroko zakrojoną strefę polskiej przeciwalki wobec rozpoczętych od pierwszych dni okupacji niszczycielskich poczyną okupanta. Na terenie Okręgu wykonano pojedyncze akcje odwetowe.

Przygotowywano się do walki z eksploatacją terenów roponośnych (Jasło, Krosno, Gorlice), z transportem surowców i żywności ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich do III Rzeszy (prowadzonych zwłaszcza linią kolejową Przemyśl — Kraków — Katowice) oraz z wywozem ludzi do Niemiec. Przystąpiono do działań wywiadowczych, sabotażowych i dywersyjnych. Uruchomiono z rozmachem działalność propagandową.

Po powrocie w połowie stycznia 1940 roku kuriera do Budapesztu, por. Włodzimierza Ledóchowskiego, wysłanego tam przez płka „Korczaka” — który przywiózł do Krakowa dokumenty o utworzeniu przez Rząd RP organizacji Związek Walki Zbrojnej z gen. broni Kazimierzem Sosnkowskim, „Godziemba”, na czele, o podziale Kraju na sześć obszarów ZWZ i o przekazaniu w ręce komendanta Obszaru ZWZ Nr I (Warszawa) funkcji regulującego wszystkie sprawy pod okupacją niemiecką — płk T. Komorowski przystąpił do pertraktacji z pułkownikiem „Rogiem”, ażeby dokonać szybkiego połączenia obu organizacji. Płk „Korczak” bez zastrzeżeń podporządkował się ZWZ, przekazując tej organizacji kilka tysięcy dobrze zorganizowanych żołnierzy, natomiast drugi dowódca, oświadczając gotowość oddania szeregów swej konspiracji do ZWZ, oczekiwał na ostateczną decyzję w tej sprawie ze strony gen. bryg. „Torwida”.

25 stycznia 1940 roku przybyli do Krakowa z zarządzeniami wykonawczymi utworzenia ZWZ płk dypl. Janusz Albrecht, pseudonim „Wojciech” — nowo mianowany szef Obszaru ZWZ Nr I, oraz mjr inż. Antoni Sanojca, pseudonim „Knapik”, nadal pełniący funkcję szefa Wydziału Organizacyjnego Dowództwa Głównego SZP. Podczas swego pobytu w Krakowie przeprowadzili rozmowy z pułkownikiem dyplomowanym Julianem Filipowiczem, a potem jeszcze z innymi oficerami i postaciami krakowskiego życia politycznego. Poinformowali oni „Roga” i pozostali rozmówcy o treści Instrukcji nr 1 z 4 grudnia 1939 roku w sprawie formowania ZWZ i o konieczności zreorganizowania dotychczasowego systemu konspiracji.

Pod Wawel dotarli wkrótce kurierzy Rządu RP; 7 lutego 1940 roku zameldował się dr Kazimierz Cwojdzński, „Stary”, wiozący instrukcję dla płka T. Komorowskiego, mianowanego komendantem Obszaru ZWZ Nr IV, 28 lutego przybył rtm. Feliks Jerzy Szymański, „Konarski”, przywozący pisemne upoważnienie dla płka „Korczaka”, potrzebne dla prowadzenia rozmów scaleniowych, jak i inne materiały. W międzyczasie komendant Obszaru ZWZ Nr I, płk dypl. Stefan Rowecki, jako regulujący sprawy ZWZ pod okupacją niemiecką, przewidywał dla płka T. Komorowskiego funkcję swego zastępcy w obsadzie Obszaru ZWZ Nr I, zaś Okręg Krakowski SZP pod kierunkiem pułkownika „Roga” przystąpił do przeformowania się na Obszar ZWZ Nr IV.

Komendantowi Obszaru ZWZ Nr IV miały teraz podlegać: Okręg Krakowski, Okręg Śląski i Podokręg Zagłębiowski. Jego organizatorem i pełniącym obowiązki dowódcy był „Róg”, spełniający równocześnie funkcję komendanta Okręgu Krakowskiego ZWZ. Wyznaczenie tego oficera na p.o. komendanta Obszaru Nr IV wywołało — zdaniem płka T. Komorowskiego — dużą konsternację i opozycję ze strony „promorżowych” kół politycznych. Wpływowe postacie polityczne Krakowa były bowiem już „zainfekowane” postawą niechęci do sanacji, z którą w Krakowie utożsamiano wszystkich współpracowników gen.

bryg. „Torwida”, a więc i pułkownika dyplomowanego Juliana Filipowicza. Nie naruszało to jednak w niczym pozycji „Roga” jako wyższego dowódcy wojskowego.

Wobec dostarczenia z Paryża nominacji dla „Korczaka” na dowódcę Obszaru ZWZ Nr IV płk dypl. S. Rowecki anulował swój poprzedni rozkaz. W tym stanie rzeczy płk T. Komorowski objął przewidziane rozkazem obowiązki, dobierając na szefa sztabu Obszaru mjr J. Cichockiego. Komendantem Okręgu pozostał w dalszym ciągu pułkownik „Róg”, natomiast szefem sztabu został mianowany mjr W. Galica. Istniejące w terenie organizacje wojskowe i paramilitarne, zarejestrowane w Dowództwie Okręgu SZP były teraz przyjęte przez ZWZ i wcielone do jego sieci terytorialnej.

Reorganizacja, dokonana pod kierownictwem „Roga” zakończyła się wiosną 1940 roku, kiedy ostatecznie utworzono sieć dowodzenia terytorialnego Obszaru ZWZ Nr IV, okręgów Krakowskiego i Śląskiego oraz Podokręgu Zagłębie. W Okręgu Krakowskim powołano dziesięciu inspektorów terenowych (dowódców dyspozycyjnych) i 32 komendantów powiatów (obwodów). Do stanu zadowalającego rozbudowano również placówki terenowe, przeznaczone do wykonywania werbunku, ewidencji, szkolenia, realizacji zadań terytorialnych i specjalnych.

W związku z zakładanym od początku istnienia SZP i ZWZ powstaniem powszechnym, do zadań inspektorów należało opracowanie koncepcji działań bojowych w rejonie dwóch — czterech powiatów oraz przygotowanie dla tych terenów planów wykorzystania rezerw do zasilania oddziałów bojowych i użycia rezerw dla pewnych akcji pomocniczych. Później, już po opracowaniu szczegółowych planów powstania powszechnego, inspektorzy z utworzonymi przez siebie sztabami zaczęli wykonywać zadania, będące pośrednimi szczeblami dowodzenia pomiędzy Okręgiem a obwodami. Ukształtowały się wówczas i funkcjonowały do końca okupacji tak zwane inspektoraty rejonowe: Kraków, Miechów, Nowy Sącz, Tarnów, Krosno, Rzeszów, Przemyśl, Tarnobrzeg. W oparciu o dotychczasowy skład Dowództwa Okręgu SZP zreorganizowano Komendę Okręgu Krakowskiego ZWZ, do której wchodził teraz: komendant Okręgu, szef sztabu oraz szefowie pięciu wydziałów (I — organizacyjno-personalny, II — wywiadu i kontrwywiadu, III — planowania walki i szkolenia, IV — kwatermistrzowski i V — łączności). Przy sztabie od początku rozbudował się pion propagandy i walki cywilnej, zaś od końca kwietnia 1940 roku również Związek Odwetu. Nowe struktury i sieć dowodzenia osiągnęły stan gotowości na 1 kwietnia.

Kiedy na Zachodzie rozpoczęły się niemieckie działania zaczepne, a przez teren Okręgu zaczęły przechodzić transporty zaopatrzenia z ZSRR do III Rzeszy, wówczas utworzone odcinki sabotażu, dywersji terenowej, lotne zespoły odwetu oraz rejonowe akcje kolejowej przyjęły je licznymi akcjami, dobrze zaplanowanymi i skoordynowanymi.

W tym czasie wywiad ofensywny posiadał swą sieć lub ogniwa we wszystkich ośrodkach przemysłowych Okręgu, sięgał swymi mackami do Wiednia, Kolonii i Hamburga. Agenci wywiadu znaleźli się we wszystkich niemieckich centralach, zlokalizowanych w Krakowie, Komendzie Miasta, żandarmerii i policji, na lotniskach, w rządzie GG, Dystrykcie, Dyrekcji Ostbahn i na stacjach kolejowych, w lokalach „Nur für Deutsche” itp. Wobec wojny na Zachodzie pilne wiadomości do bazy „Romek” w Budapeszcie przekazywała, przemieszczając się w rejonie Dobczyc i Myślenic lotna radiostacja Okręgu, dowodzona przez plutonowego podchorążego NN, pseudonim „Gacek”.

Od lata 1940 do wiosny 1941 roku pracowały w Krakowie tajne laboratoria, sporządzające na użytek ZO sabotażowe środki zapalające i wybuchowe, specyfiki do akcji bakteryjnej („B”) i toksycznej („T”). Wiosną 1940 roku zespoły likwidacyjne

wykonały w Krakowie i terenie pierwsze wyroki na zdrajcach narodu i organizacji.

Ewidencja akcji dywersyjnych i sabotażowych, przeprowadzanych przez ZO, wykazuje poważny dorobek poszczególnych zespołów i siatek, powoływanych praktycznie na terenie każdego powiatu w dużych skupiskach przemysłu, na ważnych liniach komunikacyjnych i w rejonie stacjonowania jednostek nieprzyjaciela. Uderzenia na transport notowane są w zasadzie na linii kolejowej Katowice — Kraków — Przemyśl, sabotaże i dywersja techniczna w zakładach dawnego Centralnego Ośrodka Przemysłowego i w zagłębiu naftowym, akcje uwolnienia osób przeznaczonych na wyjazd do III Rzeszy na terenie całego Okręgu.

Wiosną i latem 1940 roku bardzo dużą sprawność osiągnęły przerzuty graniczne kurierów, poczty i osób zdążających do wojska we Francji, organizowane przez Obszar ZWZ Nr IV i Okręg, za pośrednictwem sieci specjalnych punktów, rozmieszczonych na terenie powiatów podgórskich. Podwójne podporządkowanie tych punktów pod Obszar i Okręg przyczyniło się do powstania zamieszania i trudności oraz osłabiło skuteczność pracy sieci. Kierownikiem tras południowych został mianowany Adam Smulikowski, pseudonim „Kotwicz”, jego zastępcą w dalszym ciągu pozostał kpt. J. Prus, pseudonim „Adolf”. Odcinek łączności zagranicznej „Południe” podzielono na cztery pododcinki: Nowy Targ — „Teresa”, Nowy Sącz — „Sabina”, Jasło — „Kazimierz”, Sanok — „Bronisław”. W lipcu 1940 roku jeden punkt przerzutowy w Nowym Sączu przekazano do dyspozycji Delegatury Rządu.

Pułkownik „Róg” od grudnia 1939 aż do 5 maja 1940 roku dysponował w Krakowie zaufaną osobą, pracującą na odcinku łączności zagranicznej. Była nią Maria Brandys, pseudonim „Marysia”²⁵, która w tym okresie co najmniej trzykrotnie odbyła — na osobiste polecenie komendanta Okręgu — wyprawy kurierskie drogą Kraków — Wiedeń — Rzym (w tym jeden raz do Angers), nawiązując kontakt z attaché wojskowym Ambasady RP przy Kwirynale, płk. lotn. Marianem Romeyką i przywożąc stamtąd „pocztę” dla Krakowa.

Od końca 1939 roku w Krakowie rozpoczął działalność Krakowski Komitet Międzypartyjny (Polityczny Komitet Porozumiewawczy), niezależny od SZP, a potem ZWZ. Niektórzy jego członkowie wchodzili już do krakowskiej Okręgowej Rady Politycznej, co było zakonspirowane przed resztą jego uczestników. W posiedzeniach Komisji Wojskowej KKM uczestniczył zazwyczaj pułkownik dyplomowany „Róg” lub jego szef sztabu. Na plenarne posiedzenia KKM przybywał z reguły płk „Korczak”. Meldunek organizacyjny Nr 37 (półroczny) komendanta głównego ZWZ, gen. bryg. S. Roweckiego z 21 listopada 1940 roku sytuację w Okręgu przedstawia w sposób następujący:

„Sztab Okręgu działa w komplecie, pracuje 10 inspektorów obwodowych i 32 komendantów powiatowych ze sztabami w komplecie. Stan ilościowy oddziałów wynosi: 362 plut.[ony] plus 471 sekcji, 701 of. w st.[anie] s[ł].[u]żby] czynnej, 2790 podoficerów w st.[anie] s[ł].[u]żby] czynnej, 10 374 szer. s[ł].[u]żby] czynnej, 3 167 podof. w rez.[erwie] w[ła].[sne]j, 36 698 szer. rez.[erwy] w[ła].[sne]j, 232 of. w st.[anie] rez.[erwy]. Inne org. 2 800 podof. w rez.[erwie]; stan wystarczający do wykonania zadań.

Ilość dowódców dyspozycyjnych wystarczająca. Uzbrojenie na 50% stanu. Wyszczególnienie prowadzone. Bezpieczeństwo różne na różnych terenach. Konspiracja stale ulepszana. Warunki pracy dość trudne. [...]

Duże wysiłki Gestapo w celu wykrycia organizacji. To wszystko stawia naszej pracy poważne przeszkody.

Były też kłopoty w związku z rejestracją oficerów. Wyspy na terenie Okręgu były dość częste [...]. Te aresztowania i wyspy nie zdołały zahamować pracy. Luki natychmiast wypełniono. Współ-

*praca ze Stron.[nictwem] Ludowym i PPS na szczeblu dowództwa Okręgu niezła, na dole niezbyt powiązana. Stron.[nictwo] Narodowe nie współpracuje.*²⁶

Po klęsce Francji pułkownik „Róg” kładł nacisk na skadrowanie sieci terytorialnej ZWZ, natomiast na przełomie 1940 i 1941 roku skoncentrował się na wchłonięciu wszystkich dotychczasowych inicjatyw konspiracyjnych, i to w trybie pełnego podporządkowania. Akcja ta nie przebiegała bez zakłóceń, tym bardziej, iż partie bloku rządowego, wbrew przyjętym zobowiązaniom, zaczęły tworzyć, pod pozorem milicji przeznaczonych do ochrony własnych szeregów, formacje o charakterze wojskowym, wyraźnie konkurencyjne w ZWZ.

Rezultaty działań organizacyjno-scaleniowych były jednak znaczne. Komendant Okręgu zdołał nawiązać rozmowy scaleniowe z takimi organizacjami, jak Tajna Armia Polska, Gwardia Obrony Narodowej, Związek Czynu Zbrojnego, „Wawel” i Polska Organizacja Zbrojna oraz wcielił w szeregi ZWZ kilkanaście organizacji mniejszych. W ramach Okręgu ZWZ zarówno Chorągiew Związku Harcerstwa Polskiego, jak również GL PPS miały zagwarantowaną autonomię organizacyjną i ideowo-wychowawczą.

Meldunek organizacyjny Nr 63 (półroczny) z 1 kwietnia 1941 roku, przekazany z Warszawy do Londynu zawiera następujące dane o Okręgu:

„Kraków: komenda i sztab bez zmian. Nakazane prace taktyczne w stadium końcowym. W terenie zwiększenie intensywności prac organizacyjnych w powiatach, którym postawiono zadania wymagające zwiększenia stanów. Warunki pracy bez zmian [...] Współpraca ze Stronnictwem Ludowym i PPS dobra. Stronnictwo Narodowe zajmuje stanowisko coraz bardziej niechętnie i przystąpiło do organizowania własnych oddziałów wojskowych, których nie ma zamiaru podporządkować naszej Komendzie oraz przygotowuje własną administrację państwową na wypadek wyzwolenia kraju”.

Wiosną 1940 roku przy pomocy sił własnych SN dr T. Surzycki przystąpił do tworzenia Armii Narodowej, przekształconej następnie w Narodową Organizację Wojskową. Wypadki wiosny i lata 1940 przeszkodziły pułkownikowi dyplomowanemu Julianowi Filipowiczowi w rozwinięciu stosownej przeciwalki w terenie, a aresztowanie we wrześniu 1941 roku inicjatora tego przedsięwzięcia ograniczyło płaszczyznę porozumienia. Wiosną i latem 1941 roku, mimo protestów „Roga”, również SL powołało Straż Chłopską („Chłostre”).

W przededniu wojny sowiecko-niemieckiej w 1941 roku Okręg w poważnym zakresie rozwinął działania wywiadu i kontrwywiadu. Wywiad Okręgu, pracujący w ramach sieci obszarowej ZWZ, ustalił kolejne fale koncentracji Wehrmachtu i Luftwaffe oraz stwierdził miejsca postoju dowódców trzech grup armii, wszystkich armii i korpusów, w tym na terenie Krakowa. Zameldował również o rozbudowie sieci drogowej, zwiększeniu zdolności wylądowczych stacji kolejowych, budowie fortyfikacji, rozbudowie zespołów lotnisk, sprowadzeniu dużych ilości materiału wojennego oraz o zakładaniu przez teren Okręgu kabla łączności w kierunku na Lwów. W grudniu 1940 roku wywiad z Jarosławia dostarczył informację o przygotowanych przez Wehrmacht wielu setkach tablic informacyjnych, wskazujących kierunki i odległości, poczynając od Sanu do Lwowa, Brodów, Tarnopola, Stanisławowa i innych miejscowości po stronie sowieckiej, następnie ze Lwowa do Kijowa, Odessy, Charkowa i innych miast Ukrainy. W tym samym czasie nadesłano z Krakowa do Komendy Głównej ZWZ meldunek wraz z materiałami, zdobytymi w jednym ze sztabów marszałka Wilhelma Lista w Zakopanem, z których miało wynikać, że rozpoczęcie działań wojennych na Bałkanach nastąpi już wiosną 1941 roku.

W kwietniu 1941 roku w Krakowie rozpoczęły się na wielką skalę aresztowania całego szeregu osób, związanych ze sztabem Komendy Obszaru ZWZ Nr IV. Nie było to pierwsze uderzenie w organizację. Już w 1940 roku aresztowano różne osoby i grupy osób należące do ZWZ lub pozostające w jej zasięgu. Między innymi w ręce Geheime Staatspolizei (Gestapo) wpadli T. Surzycki i W. Tempka. W październiku 1940 roku udało się Gestapo „z pomocą pewnego kasjera” ująć większą grupę członków ZWZ. Schwymano również oficera łącznikowego z Komendy Obwodu Kraków Miasto. W trakcie przesłuchań policja bezpieczeństwa zebrała pewne, dość jeszcze ogólne, wiadomości o strukturze organizacyjnej ZWZ. Z początkiem marca 1941 roku poprzez agenta, wprowadzonego do organizacji, rozpoznano szereg osób i zagadnień pracy konspiracyjnej. W marcu i kwietniu aresztowano 72 osoby, w większości funkcyjnych III odcinka „Kruk” (Grzegórzki, Dąbie, Rakowice) Obwodu Kraków Miasto. Aresztowania w sztabie Komendy Obszaru ZWZ Nr IV ciągnęły się aż po sierpień 1941 roku. Były one ściśle związane z agenturalnym rozpracowaniem przez Gestapo działalności ZO na kolei. Kolejowa sieć agenturalna skutecznie pokrzyżowała późniejsze przygotowania do zamachu na kanclerza III Rzeszy Adolfa Hitlera podjęte przez ZO w czasie jego przejazdu przez Kraków do Winnicy.

9 kwietnia w Krakowie aresztowano kierownika dywersji kolejowej inż. Józefa Jasińskiego, pseudonim „Poryw” i szefa ZO Obszaru ZWZ Nr IV, mjr. Władysława Cygę, pseudonim „Kozak”. Ten ostatni, poddany obostrzonym przesłuchaniom, załamał się podczas badań i wyspał trzynastu swoich ludzi, a ponadto znaleziony przy nim kwit dostawy węgla, zaadresowany do mieszkania szefa sztabu Komendy Obszaru przy ulicy Sławkowskiej 6 pozwolił policji bezpieczeństwa ująć z 17 na 18 kwietnia ppłk. J. Cichockiego. W tym samym mieszkaniu aresztowano jeszcze kilka innych ważnych osób. 18 kwietnia wzięto łączniczkę Wandę Żak, pseudonim „Wanda”, kurierkę do Warszawy Marię Mayerównę, pseudonim „Maria” i szefa Wydziału III sztabu płk. Stanisława Turka, pseudonim „Zbaraż”. 19 kwietnia zatrzymano sekretarza Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS, członka sztabu, por. rez. artylerii J. Cyraniewicz, pseudonim „Adam”. W lokalu kontaktowym ppłk. „Jasia” została wzięta kierowniczka łączności wewnętrznej Barbara Wiśniewska, pseudonim „Basia”, a 19 kwietnia szef Wydziału I sztabu ppłk Franciszek Sobolewski, pseudonim „Krzysztof”.

Z 20 na 21 kwietnia policja bezpieczeństwa aresztowała skarbnika Komendy Obszaru, mjr. Leona Giedgowda, pseudonim „Leon”, co spowodowało utratę przez ZWZ środków finansowych, ujęcie jego zastępcy — H. Meyerówny-Wawrzewiczowej, pseudonim „Helena” i bezpośrednie zagrożenie gen. bryg. T. Komorowskiego, zatrudnionego w sklepie papierniczym mjr. „Leona” przy ulicy Zwirzyńskiej 14. Skarbnik (lub jego zastępca) wydał swego poprzednika, dra T. Orzełskiego, pseudonim „Tadeusz” (druga funkcja), który niebawem został sprowadzony do Krakowa z Oświęcimia i poddany dalszym badaniom.

24 kwietnia „wpadł” komendant Chorągwi Krakowskiej Szarych Szeregów, ppor. rez. Seweryn Udziela, pseudonim „Jus” wraz z zastępcą, Aleksandrem Jamrozkiem i kilkoma harcerzami. 3 maja osadzono w więzieniu przy ulicy Montelupich łączniczkę Komendy Obszaru do Komendy Głównej ZWZ, 12 maja schwymano na kwaterze przy ulicy Siemiradzkiego 9 pełniącego obowiązki szefa ZO Obszaru Aleksandra Bugajskiego, pseudonim „Halny” i dwie łączniczki (Marię Drożyńską z córką); po 12 maja ujęto szefa ZO, ppłk. Stanisława Kamińskiego, pseudonim „Budzisz”, zajmującego tę funkcję przed mjr. W. Cygą i dwie łączniczki; 25 maja aresztowano szefa sanitar-

nego Komendy Obszaru ppłk. dra Adama Szebestę (na krótko); 1 czerwca „wpadł” zastępca kierownika tras przerzutowych Odcinka „Południe”, kpt. J. Prus, pseudonim „Adolf”; 12 czerwca wzięto szefa propagandy Inspektoratu Krakowskiego NN, pseudonim „Zadora”. 16 czerwca na kwaterze przy ulicy św. Krzyża 1 schwymano szefa propagandy Komendy Obszaru mjr. rez. K. Kierzkowskiego, pseudonim „Prezes”. Wsypa, rozwijając się, spowodowała pewne spustoszenia w Komendzie Obwodu Kraków Miasto i w Komendzie Obwodu Kraków Powiat.

4 czerwca aresztowano komendanta Obwodu Kraków Miasto mjr. „Dunina”²⁸, szefa wywiadu płk. dypl. „Żubra”²⁹, referenta propagandy i referenta wywiadu z łączniczką; 20 czerwca wzięto komendanta Obwodu Kraków Powiat, kpt. Stefana Niedziałkowskiego, pseudonim „Wacław”; 22 czerwca schwymano szefa komórki legalizacyjnej inż. Czesława Münnicha, pseudonim „Blok”. 15 sierpnia aresztowano pełniącego obowiązki komendanta Obwodu Kraków Powiat ppor. Stanisława Guzikowskiego, pseudonim „Żegota”, jego zastępcę „Żmudę”³⁰, adiutanta i szefa łączności.

Gestapo trafiło do kilku lokali ZWZ, zakładając w nich kilku-, a nawet kilkunastodniowe kotły. W ręce policji bezpieczeństwa dostały się prawie wszystkie laboratoria i kilka magazynów ZO.

Gen. bryg. T. Komorowski, uniknąwszy aresztowania 21 kwietnia 1941 roku w sklepie mjr. „Leona”, opuścił zajmowane przez siebie mieszkanie u emerytowanego gen. dyw. Romana Żaby przy ulicy Matejki 6 i schronił się w domu hrabiny Karoliny Lanckorońskiej przy ulicy Wenecja 7, II piętro. Tymczasem aresztowania w Krakowie szerzyły się nadal. Komendant Obszaru po uzyskaniu kontaktu z pułkownikiem dyplomowanym Julianem Filipowiczem przekazał mu lokalne zastępstwo i decyzje w pilnych sprawach, sam zaś, wobec wzrastającego zagrożenia, odszedł około 15 maja z Krakowa na punkty zastępczego dowodzenia w Obwodzie Miechowskim.

Gestapo ustaliło w tym czasie nazwiska i pseudonimy komendanta Okręgu i jego szefa sztabu, bowiem niektórzy aresztowani załamywali się, a inni składali wymuszone bicia zeznania. Płk „Jaś” potwierdził swoją przynależność do konspiracji i pełnionej funkcji. Mimo silnego zagrożenia pułkownik „Róg” pozostał na miejscu i uchronił Okręg od wstrząsu. Wyjątkiem okazały się aresztowania, które dotknęły obwody: Kraków Miasto i Kraków Powiat. Wsypa, które równolegle miały miejsce w różnych obwodach Okręgu, nie pozostawały w związku z aresztowaniami krakowskimi. Gestapo nie udało się przejąć lokalu dowodzenia Komendy Obszaru ZWZ Nr IV z dowodami rzeczowymi przy ulicy Krupniczej 5, wydanego przez M. Mayerównę, pseudonim „Maria”.³¹

Prace sztabu Obszaru, Okręgu i KKM zostały zawieszone. 1 lipca 1941 roku rozwiązano Obszar. Usamodzielniono natomiast inspektorów terenowych na okres aż do wznowienia pracy w Komendzie Okręgu. Pułkownik dyplomowany Julian Filipowicz w lipcu 1941 opuścił Kraków, zatrzymując się w majątku Kazimierza Saskiego³² w Poradowie koło Miechowa, a z początkiem września 1941 roku pożegnał Okręg.

Meldunek organizacyjny Nr 79 gen. bryg. „Grota” z 1 października 1941 podaje, że miał on objąć funkcję komendanta Obszaru ZWZ Nr II, nie obsadzoną od czasu aresztowania 17 listopada 1940 poprzedniego komendanta, ppłk. Józefa Sychalskiego, pseudonim „Samura”, lecz już taki sam meldunek Nr 118 z 16 maja 1942 roku zawiera następującą informację:

„Obszar Nr II — Komendant Obszaru płk kaw. „Pobóg” wskutek przewlekłej choroby nie mógł pełnić w terenie swoich funkcji i został obecnie urlopowany”.

Otóż skutkiem przemęczenia pracą, zatrucia organizmu wypalaniem dużej ilości papierosów i niedojadaniem, Julian

Filipowicz przebiegł się i zachorował na zapalenie płuc. Wobec niedoleczenia choroby zapadł na otwartą gruźlicę. Nie było już mowy o podjęciu służby. Nastąpiło to jeszcze w grudniu 1941 roku, a więc po trzech bez mała miesiącach dowodzenia. Sztab Obszaru mieścił się w Białymstoku. Przebywał tam stale szef sztabu, płk Marian Dorotycz-Malewicz, pseudonim „Topór”, natomiast chory komendant stacjonował cały czas w Warszawie. Dopiero w marcu 1942 roku jego funkcję przejął płk August Emil Fieldorf, pseudonim „Weller”.

W uznaniu zasług położonych w pracy podziemnej Naczelny Wódz gen. broni Władysław Sikorski — na wniosek Komendanta Głównego AK — 8 sierpnia 1942 roku awansował od 15 sierpnia ciężko chorego na gruźlicę Juliana Filipowicza do stopnia generała brygady. Komenda Główna AK umieściła go w prywatnym pensjonacie dr Zofii Dobrowolskiej w Otwocku (na terenie VII Obwodu Okręgu Warszawskiego „Obroza”), gdzie przebywał pod nazwiskiem Pszczółkowski. Częściowo w sanatorium, a częściowo w domach prywatnych doczekał końca wojny w maju 1945 roku. Nie brał udziału w Powstaniu Warszawskim i nie poszedł później do niewoli niemieckiej, jak mylnie podają jego biografowie.

Zmarł 14 sierpnia 1945 roku na skutek wylewu krwi (rak płuc wywołany przewlekłą gruźlicą). Został pochowany w skromnej mogile w VIII kwaterze Cmentarza Parafialnego w Otwocku. Dowódca AK, gen. dyw. „Bór” — Tadeusz Komorowski odznaczył go pośmiertnie Krzyżem Armii Krajowej.

Z małżeństwa z Heleną Lucyną z Marchlów Szelechową, zawartego 19 grudnia 1934 roku nie pozostawił potomstwa. O losach żony nic bliżej nie jest wiadomo.

Jego imieniem w 1990 roku została nazwana Szkoła Podstawowa Nr 8 w Otwocku, obecnie główne miejsce upamiętniające życie, walkę i działalność tego wspaniałego Człowieka i Patrioty, dzielnego Żołnierza i zasłużonego Obywatela.

Uwieczniony w bogatej literaturze naukowej i wspomnieniowej oraz publicystyce. Jego czyn doczekał się ujęcia na obrazie *Pod Mokłą* namalowanym przez Edwarda Mesjasza (1961), w cyklu rysunków związanych z „anatomią boju” pod Mokłą artysty rysownika Andrzeja Kleina (1985), znaczku pocztowym *Bitwa pod Mokłą* (seria *Wojna Obronna 1939*) dziele Bohdana Wróblewskiego i Alojzego Balcerzaka (1987) oraz w pamiątkowym medalu w brązie, autorstwa artysty rzeźbiarza Wiesława Bielaka (1998).

Uchwałą nr 128 Rady Narodowej Miasta Krakowa z 26 listopada 1986 roku nadano części ulicy Kobierzyńskiej, między ulicami Zawilą i S. Przybył (Podgórze, dzisiaj Dzielnica VIII), nazwę Generała Juliana Filipowicza. Wobec „niezaistnienia” tej ulicy w terenie Uchwałą XL/384/96 Rady Miasta Krakowa z 10 stycznia 1996 roku zniesiono nazwę. Należy wyrazić nadzieję, że władze Krakowa zweryfikują swoje błędne stanowisko i nadadzą tę nazwę ulicy, która nie będzie „projektowana”, lecz rzeczywista.

P R Z Y P I S Y

¹ Wyznaczony na szefa sztabu Dowództwa Okręgu.

² Powołany na funkcję adiutanta.

³ Mianowanym przez Dowódcę Głównego SZP przewodniczącym krakowskiej Okręgowej Rady Politycznej i komisarzem cywilnym Dowództwa Okręgu SZP.

⁴ Powołany 23 września 1939 roku w Krakowie.

⁵ Komendantem Głównym.

⁶ Pozostający już w dyspozycji Dowództwa Głównego SZP.

⁷ Powołana w Krakowie przez byłego sekretarza Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS, uczestnika kampanii wrześniowej w ramach działań 6 Pułku Artylerii Ciężkiej, ppor. rez. Józefa Cyrankiewicza, pseudonim „Adam”.

⁸ NN.

⁹ Były instruktor i wykładowca w Ośrodku Wyszczolenia Rezerw Piechoty w Róźnie, w kampanii wrześniowej 1939 roku dowódca III batalionu 116 Pułku Piechoty.

¹⁰ Z 8 Batalionu Pancernego z Bydgoszczy.

¹¹ Z Korpusu Ochrony Pogranicza.

¹² Były kierownik referatu bezpieczeństwa Starostwa Grodzkiego w Krakowie, członek PPS.

¹³ Z 18 Dywizji Piechoty.

¹⁴ Z 5 Batalionu Telegraficznego w Krakowie.

¹⁵ Z Przysposobienia Wojskowego Kobiet.

¹⁶ Również z PWK.

¹⁷ Ze Związku Strzeleckiego.

¹⁸ Z PPS.

¹⁹ Z PPS.

²⁰ U Heleny Browicz.

²¹ Ulica Dolnych Młynów 2.

²² Sklep z materiałami piśmiennymi mjra rez. Leona Giedgowda.

²³ Sklep z materiałami piśmiennymi Michała Słomianego.

²⁴ Zakład Wodociągów i Ogrzewania Centralnego Bronisława Jurczaka.

²⁵ Urzędniczka domu podróży „Wagon-Lits Cook”, położonego przy ul. Sławkowskiej 12.

²⁶ Meldunek organizacyjny Nr 37, 21 XI 1940 r., [w:] AK w dokumentach 1939—1945 (dalej AKD), t. I, s. 343—344.

²⁷ Meldunek organizacyjny Nr 63, 1 IV 1941 r., AKD, t. I, s. 488—489.

²⁸ NN.

²⁹ NN.

³⁰ NN.

³¹ Meldunek organizacyjny Nr 70, 23 VI 1941 r., AKD, t. II, s. 9—10; Meldunek organizacyjny Nr 79, 1 IX 1941 r., AKD, t. II, s. 101—102.

³² Członek ZWZ, pseudonim „Dziedzic”.

B I B L I O G R A F I A

1. *Armia Krajowa w dokumentach 1939—1945*, Warszawa 1970, 1973, t. I, II.
2. Lesław M. Bartelski, *A.K. Podziemna armia 27 IX 1939—30.VI.1943*, Warszawa 1990, t. I.
3. Mieczysław Bielski, *Grupa operacyjna „Piotrków” 1939*, Warszawa 1991.
4. Władysław Bartosz, *Gen. bryg. Julian Filipowicz (1845—1945)* [w:] *Studia Wojnickie*, 1995, nr 12.
5. Stanisław Dąbrowa-Kostka, *W okupowanym Krakowie. 6.IX.1939—18.I.1945*, Warszawa 1972.
6. Ryszard Dembiński, Janusz Wielohorski, *Kawaleria polska w kampanii wrześniowej. Obsada personalna Wołyńskiej B.K. i Ośrodka Zapasowego Wołyńskiej B.K.* [w:] „Przegląd Kawalerii i Broni Pancerniej” nr 15, Londyn 1959.
7. *Encyklopedia II wojny światowej*, Warszawa 1975;
8. Ludwik Głowacki, *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, Lublin 1976.
9. Zygmunt Godyń, *Oficerowie dyplomowani kawalerii* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 70, Londyn 1973.
10. Łukasz Grzywacz-Świtalski, *Z walk na Podkarpaciu*, Warszawa 1971.

11. Zdzisław Janota-Bzowski, *Notatnik konnego strzelca 1932—1945*, Warszawa 1981.
12. Tadeusz Jurga, *Obrona Polski 1939*, Warszawa 1990.
13. Jan Kamiński, *Od konia i armaty do spadochronu*, Warszawa 1980.
14. Tadeusz Komorowski, *Armia Podziemna*, Londyn 1979.
15. Tadeusz Kryśka-Karski, Stanisław Żurkowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, Londyn 1977.
16. Stanisław Koszutski, *Uwagi na temat Wołyńskiej Brygady Kawalerii dnia 13.IX.1939 pod Mińskiem Mazowieckim* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 62, Londyn 1971.
17. Tenże, *Jeszcze o bitwie Wołyńskiej B.K. pod Mińskiem Mazowieckim* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 67, Londyn 1972.
18. *Księga Jazdy Polskiej*, Warszawa 1938.
19. Helena Łatkowska-Rudzińska, *Łączność zagraniczna Komendy Głównej Armii Krajowej 1939—1944*, Lublin 1985.
20. Cezary Leżeński, Lesław Kukawski, *O kawalerii polskiej XX wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1991.
21. Izidor Malinowski, *Bój pod Mokrą* [w:] „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1979, nr 3;
22. Leon Mitkiewicz, *Uwagi do artykułu ppłk. St. Koszutskiego* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 64, Londyn 1972.
23. Tenże, *Kawaleria samodzielna Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie 1939 roku*, Toronto 1964.
24. Tadeusz Nalepa, *Jeszcze o bitwie Wołyńskiej B.K. pod Mińskiem Mazowieckim* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 70, Londyn 1973.
25. Zdzisław Nicman, *Nieznane szczegóły ucieczek gen. Filipowicza z więzień hitlerowskich* [w:] „Polska Zbrojna” 1996, nr 3.
26. Tenże, *W setną rocznicę urodzin gen. Juliana Filipowicza. Od Legionów przez Wrzesień do Armii Krajowej* [w:] *Polska Zbrojna*, 1995, nr 175.
27. Janusz Odziemkowski, *7 Pułk Ułanów Lubelskich im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego*, Warszawa 1989.
28. *Organizacja i dowódcy kawalerii: 1927, 1928, 1929, 1931, 1935* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 55, 60, 63, 56 i 57, Londyn 1969, 1970, 1971, 1969 i 1970.
29. Alfred Paczkowski, *Ankieta cichociemnego*, Warszawa 1987.
30. Stanisław Piotrowski, *W żołnierskim siodle*, Warszawa 1989.
31. Stanisław Piwowarski, *Okręg Krakowski Służby Zwycięstwu Polski — Związku Walki Zbrojnej — Armii Krajowej (Wybrane zagadnienia organizacyjne, personalne i bojowe)*, Kraków 1994 (bibliografia).
32. Kazimierz Pluta-Czachowski, *Organizacja Orla Białego*, Warszawa 1987.
33. Tenże, *Maj 1940* [w:] „Kierunki” 1984, nr 9.
34. Tenże, *Uderzenie w okupanta* [w:] „Kierunki” 1984, nr 3.
35. Tenże, *W przededniu nowej wojny* [w:] „Kierunki” 1984, nr 9.
36. Tenże, *Aresztowania w Krakowie* [w:] „Kierunki” 1984, nr 3.
37. Tenże, *Polskie Państwo Podziemne. Fundamenty konspiracji* [w:] „Kierunki” 1981, nr 38 i 38.
38. Stanisław Pokorny, *Czołgi pod Mokrą*, Warszawa 1979.
39. *Polski ruch oporu 1939—1945*, Warszawa 1988.
40. *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. I, *Kampania wrześniowa 1939*, cz. 2, *Przebieg działań od 1 do 8 września*. Londyn 1959, t. III, *Armia Krajowa*, Londyn 1950.
41. Marian Porwit, *Komentarze do historii polskich działań obronnych 1939*, Warszawa 1969, 1974, 1979, cz. I, II, i III.
42. Jan Przemsza-Zieliński, *Wrześniowa Księga Chwały Kawalerii Polskiej*, Warszawa—Sosnowiec 1995.
43. *Rocznik Oficerski Ministerstwa Spraw Wojskowych. Biuro Personalne*, Warszawa 1923, 1924, 1928 i 1932.
44. *Rodowody pułków jazdy polskiej 1914—1947*, Londyn 1983.
45. Juliusz Rómmel, *Za honor i ojczyznę*, Warszawa 1958.
46. Klemens Rudnicki, *Na polskim szlaku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1990.
47. Aleksander Rummel, *Wśród zmian i przemian*, Warszawa 1986.
48. Henryk Smaczny, *Księga Kawalerii Polskiej 1914—1947. Rodowody — Barwa — Broń*, Warszawa 1989.
49. Józef Smoleński-Kolec, *Uzupełnienia* [w:] „Beliniak” nr 12 Londyn 1962.
50. Józef Smoleński, Marian Żebrowski, *Księga dziejów 7 Pułku Ułanów Lubelskich im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego*, Londyn 1969.
51. Tadeusz Strugalski, *Werbelt historii (Rewia kawalerii w 1933 r.)* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 70, Londyn 1973.
52. Jerzy Ślaski, *Polska Walcząca*, Warszawa 1985, t. I;
53. Jerzy Janusz Terej, *Na rozstajach dróg*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1980.
54. Jędrzej Tucholski, *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991.
55. Zygmunt Walter-Janke, *W Armii Krajowej na Śląsku*, Katowice 1986.
56. Janusz Wielhorski, *Próby przebicia się na Węgry Zgrupowania Kawalerii generała brygady Władysława Andersa* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 105, 106, Londyn 1982.
57. Tenże, *II—ga faza działań Zgrupowania Gen. Andersa. Forsowanie przepraw na Wieprzu (22/23 IX 1939)* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 107, 108, Londyn 1982.
58. Tenże i Ryszard Dembiński, *Kawaleria polska i bronie towarzyszące w kampanii wrześniowej 1939*, Londyn 1979.
59. *Wojna Obronna Polski 1939*, Warszawa 1979.
60. Andrzej Wilczkowski, *Anatomia boju. Wołyńska Brygada Kawalerii pod Mokrą. 1 września 1939*, Łódź 1992 (bibliografia).
61. Tadeusz Wroński, *Kronika okupowanego Krakowa*, Kraków 1974.
62. Jan Wróblewski, *Armia „Łódź” 1939*, Warszawa 1979.
63. *Zapiski z rozmów z Bronisławem Lubienieckim, Ludwikiem Muzyczką i Kazimierzem Saskim*, w zbiorach autora.
64. *Zarys dziejów szkół kawalerii polskiej* [w:] „Przegląd Kawalerii...” nr 97/99, Londyn 1980 (wkładka).
65. Apoloniusz Zawilski, *Bitwy polskiego września*, Warszawa 1972, t. I i II.
66. Hugo Zieliński, *Kronika działań Wołyńskiej Brygady Kawalerii w roku 1939*, Materiały i Dokumenty Wojskowego Instytutu Historycznego, sygn. II/3/84.

Dokument ze str. 144—146 pochodzi z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie — Rembertowie.